

EN VURDERING AF MARX'S VÆRDITEORETISKE LÆRE OM DEN ABSOLUTTE JORDRENTE

AF JØRGEN S. DICH

DER findes indenfor Nationaløkonomien en i det store og hele sund og gavnlig Utilbøjelighed til at beskæftige sig med den Nationaløkonomi, der ligger mere end en Menneskealder tilbage i Tiden. Vel har man sine Afguder: Ricardo og enkelte andre, der endnu dyrkes, men iøvrigt gaar man ud fra, at Udviklingen indenfor Videnskaben og Nutidens nye og betydningsfulde Problemer definitivt har kastet Jord paa den største Del af den Nationaløkonomi, der er skrevet omkring Aarhundredskiftet eller før. Sandsynligvis er dette ogsaa i Hovedtrækkene rigtigt. Men visse Undtagelser findes. Dette gælder navnlig indenfor Værdilæren, hvor man paa et vist Tidspunkt alt for hovedkulds forlod de gamle Stridspunkter for at styrte sig over de nye Problemer, som Marshall og Walras viste Vejen til. Derved blev visse Spørgsmaal glemt paa Slagmarken uden helt at være »af-livede«. Betragter man disse glemte Problemer lidt nærmere, vil man se, at enkelte af dem endnu har tilstrækkelig Livskraft til at være Opmærksomheden værd, samtidig med at de kan bidrage til at kaste Lys over den centrale Del af Værditeorien.

Med denne Begrundelse skal derfor i det følgende Marx's Jordrentelære tages op til Behandling. Overfor de Personer, der stiller sig skeptiske til Marx's Indsats paa dette Omraade — det hører jo til de almindelige Paastande i den populære Økonomi, at Marx ikke har beskæftiget sig med eller kan forklare Jordrenten — skal det indrømmes, at der i de 7—800 Sider, som Marx har skrevet om dette Emne, baade findes mange Gentagelser og mange lidet værdifulde Betragtninger, og at ikke mindst en stor Del af de talrige (over 50) Tabeller med dertil hørende omstændelige Regnestykker — hvorved Problemet belyses fra alle tænkelige Synsvinkler — ikke giver tilstrækkeligt Udbytte i Forhold til Besværet med at læse dem.

Paa den anden Side kan man næsten paa Forhaand gaa ud fra, at en saa rebelsk Natur og samtidig saa streng en Logiker som Marx næppe kan have beskæftiget sig saa meget med Jordrentelæren, som han har gjort, uden at Resultatet paa visse Punkter maa blive positivt. Særlig for den, der har Øje for Arbejdsværdilærens rigtige teoretiske Indhold, er der Grund til at undersøge, om den konsekvente Gennemførelse af Arbejdsværdilæren — saaledes som man maa vente den hos Marx — betyder videnskabelige Fordele ved Belysningen af Jordrenteproblemet eller ej.

Dermed er man imidlertid straks midt inde i den gamle Strid om den absolute Jordrente hos Marx, en Strid, der særlig satte ind, da *Theorien über den Mehrwert* udkom i 1905, og som fandt sin foreløbige Afslutning med *Bortkiewicz's* grundige Afhandling over Emnet¹⁾ i 1911. *Bortkiewicz's* Kritik og Afvisning af Marx's værditeoretiske Uddybning af Læren om den absolute Jordrente er ganske vist senere — i 1916 — blevet kritisk gennemgaaet i en Afhandling af *Spitz*, men denne iøvrigt interessante Afhandling²⁾ munder ud i en noget dunkelt motiveret Indrømmelse af, at *Spitz* endnu ikke helt har formaaet at trænge til Bunds i Problemet³⁾.

Det interessante i Marx's Lære er Forbindelsen mellem den absolute Jordrente og Værdilæren. I *Theorien über den Mehrwert*⁴⁾ tager Marx direkte sit Udgangspunkt for Læren om den absolute Jordrente i en Kritik af Ricardos Værdilære.

¹⁾ jvfr. *L. von Bortkiewicz*: Die Robertus'sche Grundrententheorie und die Marx'sche Lehre von der absoluten Grundrente. Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung, 1. Bd. Leipzig 1911, S. 1—40 og 391—434. *Arnold Daniels* Afhandling: Zur Kritik der Marx'schen Grundrententheorie i Zeitschrift für Sozialwissenschaft 1909 pag. 392 ff. er teoretisk værdiløs.

²⁾ jvfr. *Philipp Spitz*: Das Problem der allgemeinen Grundrente bei Ricardo, Robertus und Marx. Jahrbücher für Nationalökonomi und Statistik III Folge, 51. Bd., 1916 S. 492—524 og 593—629. Den senere Kritik hos *Karl Diehl* i Sozialwissenschaftliche Untersuchungen zu David Ricardos Grundgesetzen der Volkswirtschaft und Besteuerung 3. Opl. Leipzig 1921 1. Del, S. 285 ff. indeholder intet nyt af Betydning. Hos *Antonio Graziadei*: La rente de la terre (Critiques aux théories de Marx). Paris 1934 (138 S.) og forskellige Steder i samme: Les variations de la rente et la propriété de la terre, Paris (192 S.) er Problemet taget op igen, men der anføres blot de almindelige overfladiske Betragtninger, uden at der gøres Forsøg paa at trænge ind i Problemet.

³⁾ jvfr anførte Sted S. 626.

⁴⁾ Th. II, 1, S. 191.

Han bebrejder Ricardo, at han i sin Jordrentelære gaar ud fra Arbejdsværdilæren i dens naive Form, hvor Varens Bytteværdi sættes lig med den ved Varens Produktion medgaaede Arbejdstid: »... gerade weil der Wert der Waren durch die Arbeitszeit bestimmt ist, kann die Durchschnittspreis der Ware (den einzigen Fall ausgenommen, wo die sozusagen individuelle Profitrate in einer besonderen Produktionssphäre gleich ist der Durchschnittsprofitrate des Gesamtkapitals) nie gleich ihrem Werte sein, obgleich diese Bestimmung des Produktionspreises nur abgeleitet ist aus dem auf der Bestimmung durch die Arbeitszeit basierten Werte«¹⁾.

Denne eneste Undtagelse foreligger netop ikke i Landbruget, fordi Kapitalens organiske Sammensætning i dette Erhverv er lavere end i Industrien, hvoraf følger, at den normale Tilstand indenfor Landbruget ikke kan være, at Landbrugsprodukterne ombyttes i Forhold til deres Værdi, men at Landbrugsprodukternes normale Pris, deres Produktionspris, er lavere end deres Arbejdsværdi.

Da Ricardo i sin Jordrentelære har villet belyse visse politisk og videnskabelig aktuelle Problemer, hvor Arbejdsværdilæren i dens naive Form baade var en tilstrækkelig og velegnet Forudsætning, og han derfor i denne Forbindelse ganske har bortset fra en mere virkelighedstro Opfattelse af Arbejdsværdilæren, udelukker han gennem selve sine Forudsætninger baade, at man stiller og løser det Problem, der ligger i den værditeoretiske Side af Læren om den absolute Jordrente.

Den værditeoretiske Lære om den absolute Jordrente hos Marx udspringer nemlig — rent logisk — af Undersøgelsen over Normalprisdannelsen i Landbruget. Problemet, som man ud fra et arbejdsværditeoretisk Synspunkt maa tage Stilling til, bliver, om den forudsatte Normalitet i Prisdannelsen indtræder. Det er af dette Problemomraade, at den værditeoretiske Lære om den absolute Jordrente er vokset frem.

En af de vigtigste af Forudsætningerne for en normal Prisdannelse er Kapitalens (hos Marx incl. Arbejdskraftens) frie Bevægelighed. Til Belysning af Marx's Jordrentelære er det tilstræk-

¹⁾ Th. II, 1, S. 194—195. Eventuelt kunde dette Citat ogsaa tage Livet af den i den populære Nationaløkonomi (Ely, Riis-Hansen m. fl.) stadig huserende Paastand om, at Marx's Arbejdsværdilære fortæller, at Varerne normalt sælges til deres Arbejdsværdi.

keligt at se paa de Kapital- og Arbejdsbevægelser, der bliver et Resultat af den forskellige tekniske Udvikling og den dermed følgende Forandring af Kapitalens organiske Sammensætning i de forskellige Fag. Hvis den tekniske Udvikling medfører en Forskel i den relative Kapitalmængde Fagene imellem, maa Forudsætningen for, at Varerne indenfor et Fag i Overensstemmelse med Værdilæren sælges til deres Produktionspris som Hovedregel være den, at der finder en tilstrækkelig Overførelse af Kapital og Arbejdskraft Sted mellem Fagene. Produktionsprisen er i en vis Forstand et Resultat af Kapitalens Bevægelse. Hvor denne Bevægelighed paa en eller anden Maade hæmmes, finder Udligningen ikke Sted, og Varernes Priser vil derfor kunne afvige fra Produktionsprisen.

Undersøgelsen af, hvorvidt og i hvilket Omfang Kapital og Arbejdskraft som Følge af den forskellige tekniske Udvikling i Fagene strømmer til de forskellige Fag og derigennem tilvejebringer Overensstemmelse mellem Pris og Produktionspris eller en til Kapitalens organiske Sammensætning svarende Afvigelse fra Arbejdsværdien, maa derfor være et nødvendigt og logisk Led i Værdilæren. Og naar man, som Marx, tillægger Privatejendomsretten en selvstændig Betydning for Fordelingen, maa man i disse Betragtninger over Kapitalens Mulighed for Tilstrømning til de forskellige Fag ubetinget tage Stilling til Spørgsmaalet om, hvorvidt Privatejendomsretten til Jorden betyder en Hindring for Tilstrømningen af Kapital og Arbejdskraft, saaledes at Overensstemmelsen mellem Pris og Produktionspris ikke tilvejebringes.

Her er Problemets første Punkt, hvor den absolutte Jordrentes Begreb introduceres i Marx's Betragtninger¹⁾. Den absolutte Jordrente er den Jordrente, der skyldes de af Privatejendomsretten følgende Hindringer for den frie Tilstrømning af Kapital (variabel + konstant Kapital), naar denne Begrænsning hænger sammen med Tilbageholdelse af Jord fra Landbruget²⁾.

¹⁾ Den anførte Udredning findes ikke hos Marx, men det er den Tankegang, der ligger bag. Ejendommeligt nok har ingen af de Økonomer, der kritisk har beskæftiget sig med Marx's Jordrentelære, forstaaet Problemstillingens logiske Nødvendighed.

²⁾ Saafremt man opgav den sidste Betingelse, kunde man tale om en absolut Jordrente, der overhovedet skyldtes Privatejendomsrettens helt almindelige Hindring for fri Tilstrømning (jvfr. min Artikel Privatejendomsretten og Jordrenten i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1936 S. 25 Note 1). I saa Fald blev al Jordrente absolut. Ved denne Betragtning opererer man

Rent in abstracto — vi bortser foreløbig ganske fra de faktiske Forhold — maa Betydningen af denne Tilbageholdelse af Jord bygge paa, at Kapitaltilstrømningen paa den intensive Dyrkningsgrænse ikke spiller stor Rolle. Denne Forudsætning gaar Marx ogsaa ud fra. Begrænsningen af Arealet faar altsaa Betydning for Prisen — og dermed for den absolutte Rentes Opstaaen — i samme Grad som den hindrer Tilstrømning af Kapital og Arbejdskraft til Landbruget. Den begrænsede Tilstrømning bliver et Maal for den absolutte Rente.

I denne foreløbige Formulering skulde Marx's Betragtninger kunne tiltrædes ogsaa af Personer, der staar paa et andet værditeoretisk Grundlag. Det drejer sig egentlig blot om at se Spørgsmaalet ogsaa fra de andre Produktionsfaktorers Synspunkt og ikke blot fra Jordens Synspunkt. Enhver Værditeori maa jo anerkende en udlignende Kapitalbevægelse til visse tilbagestaaende Fag udspringende af den kapitalintensive Produktion i Industrien. Noget andet er, at denne indirekte Kapitaleksponation almindeligvis ikke tillægges saa stor Betydning. Hos Marx maa derimod disse udlignende Kapitalbevægelser faa mere central Betydning i Værdilæren. Han betragter nemlig selve den Proces, der fører til Konstitution af Ligevægtstilstanden. Dette hænger sammen med hans historisk-genetiske Metode. Problemet er for Marx at forklare Produktionsprisen som en gennem den kapitalistiske Udvikling skabt Foreteelse. Produktionsprisen er et Resultat af den samme historiske Udviklingsproces, hvorved ogsaa Kapitalens Akkumulation og Differentiering finder Sted og ikke et i »Sagens Natur« bundende Fænomen, der har eksisteret oprindeligt og kun har krævet en stadig Justering som Følge af de tekniske Forandringer og Forandringer af Efterspørgselen.

Hermed er man inde paa næste Punkt i Marx's Jordrentelære.

Udgangspunktet for Marx's Værdilære og dermed ogsaa for hans værditeoretiske Opfattelse af den absolutte Jordrente er nemlig, at Varerne oprindeligt er bleven solgt til deres Værdi¹⁾. Den begrænsede Tilstrømning til Landbruget af Kapital og Arbejdskraft har nu opretholdt en Pris paa Landbrugsprodukterne svarende til deres

imidlertid med Ophævelse af Privatejendomsrettens Kapitalfunktioner overhovedet og har dermed fjernet de Rammer, der ligger til Grund for Marx's Analyse: det kapitalistiske Samfund. Det er altsaa ikke Virkningen af Privatejendomsretten generelt, men kun en speciel Side af Privatejendomsrettens Virkninger, Marx behandler i sin Teori.

¹⁾ Th. II, 2, S. 111.

Arbejdsværdi, medens derimod Landbrugsprodukternes teoretiske Produktionspris som Følge af Kapitalens lavere organiske Sammensætning ligger under Værdien. Den absolutte Jordrente er derfor Forskellen mellem Landbrugsprodukternes Værdi og Produktionspris.

Det er paa dette Punkt, at Kritikken har sat ind og enstemmigt forkastet hele Tankekonstruktionen¹⁾. Det benægtes, at der findes nogensomhelst Forbindelse mellem den absolutte Jordrente og Landbrugsprodukternes Værdi. Det er derfor nødvendigt for at belyse denne Side af Tankekonstruktionen i al Almindelighed at anføre nogle Betragtninger om Forbindelsen mellem Produktionspris og Værdi if. Arbejdsværdilæren²⁾.

Den almindelige Opfattelse er, at Forskellen mellem Produktionspris og Værdi er en nødvendig Følge af Forskellen i tekniske Koefficienter, for at tale med Cassel. Bruges der megen Kapital til Produktionen af en Vare, vil Værdien ligge tilsvarende over den teoretiske Arbejdsværdi og omvendt. Denne Betragtning bygger imidlertid paa, at der eksisterer den frie Bevægelighed for Arbejdskraft og Kapital, som netop Læren om den absolutte Jordrente forudsætter er begrænset, og er derfor ikke af stor Betydning i denne Forbindelse. Af Betragtningen kan man blot udlede, at saafremt Bevægeligheden ikke er fuldstændig, bliver Forholdet mellem Produktionspris og Værdi tillige bestemt af den manglende Bevægelighed. En nærmere Udredning af denne Side af Sagen fordrer derfor en selvstændig Forklaring.

Sammenligner man saaledes to Varegrupper, der f. Eks. kan tænkes tilsammen at omfatte hele Produktionen, og gaar man ud fra, at der til deres Produktion kun kræves Arbejdskraft eller Arbejdskraft forsynet med lige meget Kapital pr. Arbejder i hver Gruppe, vil Ombytningen naturligvis finde Sted i Overensstemmelse med Varernes Værdi (= Arbejdsværdi). Man tænker sig nu, at der i den ene af disse Varegrupper (B) som Følge af tekniske Fremskridt bliver Mulighed for ved Anvendelse af den dobbelte Mængde Kapital at kunne hidføre en Forøgelse af Produktiviteten til det dobbelte, samt at den gensidige Efterspørgsel — som naturligt er, hvor det drejer sig om to hele Produktionen

¹⁾ Dog med Undtagelse af Spitz, der anf. St. S. 625 udtaler, at han ikke er kommet til Bunds i Problemet.

²⁾ De, der er interesseret i selve Arbejdsværdiens teoretiske Indhold, henvises til min Artikel: Værdilæren hos Marx og hans Modstandere i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1931.

omfattende Varegrupper — har en Elasticitet = 1, d. v. s. at Varegruppernes Pris eller Værdi bevæger sig omvendt proportionalt med den producerede Mængde. (Skal man opstille en mere general Lære, kan man iøvrigt ikke tage andet Udgangspunkt, idet Afvigelserne fra Elasticiteten 1, vil opveje hinanden.)

Saa fremt man nu i Gruppe B. vil udvide Produktionen i Overensstemmelse med den gennem den forøgede Kapitalanbringelse muliggjorte større Produktivitet, vilde Produktionen stige til det dobbelte. Varernes samlede Værdi vilde imidlertid paa Grund af Forudsætningen om Efterspørgselskurvens Form blive upaavirket af denne Forandring. Det vil derfor ikke — saafremt Arbejdslønnen bevares konstant — være muligt at skaffe Forrentning af den forøgede Kapitalmængde. For at muliggøre dette, bliver det derfor nødvendigt at udvide Produktionen mindre end til det dobbelte, f. Eks. med 75 %, hvorved der spares et vist Beløb i Arbejds løn, der vil kunne anvendes til Forrentning af den større Kapitalmængde. Denne Udvikling medfører imidlertid Arbejds løshed i Gruppe B., saaledes at Lønnen falder, og Arbejdskraften gaar over i Faggruppen A. Som Følge af denne forskellige Udvikling i A. og B. vil Priserne paa Varerne fra Gruppe B. være steget i Forhold til Varerne fra Gruppe A., d. v. s. at der vilde være indtraadt en Afvigelse i Varens Værdi svarende til Forskellen i Kapitalens organiske Sammensætning.

Hvis der imidlertid nu opstilles den Forudsætning, at der ikke kan finde Overgang Sted af Arbejdskraft fra B. til A. (idet Produktionens Størrelse i A. af en eller anden Grund er begrænset), saa vil den Arbejds løshed, der indtræder i B. tvinge Lønningerne saa langt ned, at samtlige Arbejdere faar Beskæftigelse i denne Faggruppe, d. v. s. at Profitten til den forøgede Kapitalmængde tilvejebringes gennem Nedsættelse af Arbejdernes Løn. Lønningerne i Gruppe A. forudsættes at falde tilsvarende, (idet det vilde være naturligt at forudsætte, at netop den minimale Overgang af Arbejdskraft, som er nødvendig for at hidføre det fulde Fald i Lønningerne, finder Sted). Naar Ligevægten paa denne Maade er indtraadt, vil der altsaa være beskæftiget det samme Antal Personer i de to Faggrupper, (bortset fra det minimale Antal, der tænkes at være gaet over til A. og at have hidført Lønfaldet i denne Gruppe) og Produktiviteten i den ene Gruppe vil være steget til det dobbelte. De to Varegrupper vil derfor stadig ombyttes i det oprindelige Værdiforhold, d. v. s. at deres Værdi vil være lig deres Arbejdsværdi. Til Trods for, at

Kapitalens organiske Sammensætning i de to Faggrupper er højst forskellig, er Værdien altsaa ikke desto mindre bestemmende for Varenes Ombytningsforhold. Aarsagen hertil er Arbejdskraftens og Kapitalens manglende Bevægelighed. Man vil endvidere se, at der i Faggruppe A. optræder en særlig Profit, idet Varerne sælges til den oprindelige Værdi til Trods for, at Arbejdslønnen er faldet. Denne Ekstraprofit er Resultatet af den manglende Tilstrømning af Arbejdskraft (og Kapital). Dens Størrelse er lig Forskellen mellem paagældende Vares teoretiske Produktionspris og dens Værdi. Den defineres altsaa paa samme Maade som den absolute Rente i Marx's System.

Søger man at bringe denne Tankekonstruktion i nærmere Kontakt med Virkeligheden, maa man altsaa paavise, at den i nogen Grad giver et Billede af Udviklingen af Forholdet mellem Landbrug og Industri under Kapitalismens Vækst. Selve Udgangspunktet svarer jo saa nogenlunde til det oprindelige Forhold mellem Industri og Landbrug. Bytteforholdet mellem Jordbrugsprodukter og Haandværksprodukter har antagelig i det store og hele fundet Sted efter disses Værdi. Kapitalanvendelsen i Førindustrialismens Tid var jo forholdsvis ringe og spillede omtrent samme Rolle indenfor Landbruget som i Haandværket. Bytteforholdet mellem Haandværksprodukterne indbyrdes var derimod som Følge af den forskellige Kapitalanvendelse i de enkelte Fag samt en vis Kapital- og Arbejdsbevægelse mellem Fagene afvigende fra Værdien og muligvis i nogen Grad bestemt af Produktionsprisen, ligesom Bytteforholdet mellem Landbrugsvarerne og de enkelte Haandværksvarer blev bestemt af Priser, der hverken behøvede at falde sammen med Arbejdsværdien eller Produktionsprisen. Dette er imidlertid af mindre Betydning. Blot man kan gaa ud fra, at de to Varegrupper som Helhed gennemsnitlig blev ombyttet efter deres Værdi, har man en Situation, der svarer til Udgangspunktet for den anførte Tankekonstruktion. Deri ligger ogsaa, at Böhm-Bawerck's Kritik af Teorien om Arbejdsværdiens historiske Prioritet over Produktionsprisen i denne Forbindelse ikke er afgørende. Denne Kritik tager nemlig sit Udgangspunkt i Forholdet indenfor Haandværket og Industrien, medens det alene er Forholdet mellem Haandværksproduktionen og Landbrugsproduktionen som Helhed, der er af Interesse¹⁾.

¹⁾ Naar Bortkiewicz uden nærmere Uddybning af Spørgsmaalet blot ved en Henviisning til, at Arbejdsværdiens historiske Prioritet over Produktionsprisen er blevet bestridt af forskellige Forfattere konkluderer i, at die

Under Kapitalismens Udvikling har der nu paa samme Maade som angivet i Tankekonstruktionen fundet en stærk Kapitalanbringelse Sted i Industrien, hvilket udtrykt i Marx's Terminologi vil sige, at Kapitalens organiske Sammensætning er steget i Industrien i Forhold til Landbruget.

Den Forandring af Industriprodukternes Mængde i Forhold til Landbrugsprodukternes, der er blevet Resultatet af denne Udvikling har naturligvis paavirket de relative Priser. I Mangel af nøjagtigere Viden vil det sikkert være i nogenlunde Overensstemmelse med Virkeligheden at gaa ud fra, at en Forandring af de relative Mængder giver sig et omvendt proportionalt Udtryk i Priserne, saaledes at f. Eks. en Tredobling af Industriproduktionen i Forhold til Landbrugsproduktionen betyder, at Priserne vil falde til $\frac{1}{3}$.

Hvis man nu foreløbig saa bort fra Befolkningstilvæksten (og den stigende Velstands Virkning paa Efterspørgselens Fordeling mellem Landbrugsprodukter og Industriprodukter, jfr. nedenfor) og gik ud fra, at den af Ændringerne i Kapitalens organiske Sammensætning følgende Overflytning af Produktionsfaktorer til Landbruget ikke havde fundet Sted, vilde Landbrugsprodukterne fortsat sælges til deres Arbejdsværdi. Der vilde deraf opstaa en Jordrente, hvis Størrelse var lig Forskellen mellem den teoretiske Produktionspris og Arbejdsværdien, en Forskel, der vilde være et Resultat af Forskellen i Kapitalens organiske Sammensætning¹⁾.

Grösse dieser absolutten Grundrente währe in keiner Weise an dem ursprünglichen Wertgesetz orientiert, so dass eine relativ niedrige organische Zusammensetzung des agrikolen Kapitals keine *conditio sine qua non* ihres Bestehens bzw. Fortbestehens bilden würde, viser dette, at det ikke er lykkedes ham at trænge ind til Sagens Kerne (jvfr. anf. St. Side 426).

¹⁾ Det fremhæves flere Steder hos Marx, at Kapitalens forskellige organiske Sammensætning kun er et Udtryk for Arbejdets forskellige Produktivitet (jfr. *Das Kapital* III, 2, S. 299—300 og *Theorien* II, 2, S. 11). Den lave organiske Sammensætning af Kapitalen i Landbruget skulde altsaa blot betyde, at Landbrugets Produktivitet var mindre end Industriens. Det maa naturligvis forstaas saaledes, at Landbrugets Produktivitet i Kraft af den stedfundne Udvikling er blevet lavere end Industriens. Kun ved en saadan historisk Betragtning er det muligt at foretage en Sammenligning mellem Produktiviteten i forskellige Fag. Det er derfor kun hvis man opererer med et rent statisk Produktivitetsbegreb, at der er Grund til som Bortkiewicz (anf. St. S. 399) at betragte Sammenligninger mellem Produktiviteten i forskellige Fag som meningsløs. Produktiviteten er imidlertid foruden af Kapitalens organiske Sammensætning paavirket af tekniske Fremskridt, der ikke ytrer sig i en Forandring af Kapitalmængden. Det

Jordrenten vilde altsaa være absolut. Man er herved kommet til en Tilstand, hvor hele Jordrenten eller rettere hele den af den stedfundne Udvikling skabte Jordrente er absolut¹⁾.

Tankekonstruktionen er paa dette Stadium endnu ret abstrakt, og man maa derfor forsøge at bringe Billedet yderligere et Skridt nærmere Virkeligheden. Der maa tages Hensyn til den faktisk stedfundne Befolkningstilvækst. Det er klart, at den Omstændighed, at man gaar ud fra voksende Størrelser ikke gør andre Forandringer i selve den oprindelige Tankekonstruktion, end at man i Stedet for at regne med absolutte Størrelser maa regne med relative. Til en given Forskel i Kapitalens organiske Sammensætning svarer en vis procentvis Fordeling af Produktionsfaktorerne mellem de to Fagomraader. En Opretholdelse af den oprindelige Fordeling vil derfor indicere et Bytteforhold i Overensstemmelse med Varernes Arbejdsværdi og ikke med deres Produktionspris. Dette er dog blot forudsætningsvis bemærket, thi det afgørende er, at Befolkningstilvæksten i sig selv medfører, at der for at tilfredsstille den stigende Efterspørgsel skal anbringes en stigende Mængde Produktionsfaktorer i Landbruget. Eksisterer der derfor Forhold, der hindrer Produktionsfaktorerens Tilstrømning til Landbruget, vil den deraf følgende Jordrente have et dobbelt Udspring, dels Ændringerne i Kapitalens organiske Sammensætning, dels Befolkningens Tilvækst. Man vil altsaa kunne skelne mellem en vis Del af Jordrenten, der kan rubriceres som absolut og

var teoretisk ikke udelukket, at Produktionstilvæksten indenfor Landbruget i den givne Periode kunde have været lige saa stor som indenfor Industrien, samtidig med at Kapitalens organiske Sammensætning i Landbruget var lavere end i Industrien. Selv om dette havde været Tilfældet, vilde Ombytningsforholdet dog være bestemt efter Varernes Arbejdsværdi, saafremt ikke Overførsel af Produktionskræfter havde fundet Sted. Der vilde altsaa ogsaa i dette Tilfælde være en ekstra Profit i det Produktionsomraade, hvor Kapitalens organiske Sammensætning var lavest, saaledes at Muligheden for en absolut Grundrente vilde være til Stede. Den stærkere Produktivetsstigning i Industrien er altsaa ikke en nødvendig Forudsætning for den absolutte Jordrente som Led i Værdikæden, og Marx's Bemærkninger om Forbindelsen mellem Produktiviteten og Kapitalens organiske Sammensætning er derfor ikke af saa stor teoretisk Interesse i denne Forbindelse. Som Følge af disse Betragtninger bliver altsaa Konklusionen den samme som hos Bortkiewicz: at Produktivetsbegrebet kan udelades af Teorien.

¹⁾ Dette Tilfælde synes Marx i sine Ræsonnementer at gaa ud fra som det almindelige, jfr. f. Eks. Th. II, 1, S. 217—72, 296—97, 320, 323 og Th. II, 2, S. 4, 12, 13—15, 44 etc.

en vis Del, der maa henføres under en anden Betegnelse. Medens den faktisk eksisterende Jordrente i det ovenfor anførte Eksempel var lig Forskellen mellem Arbejdsværdi og Produktionspris, kan man i dette Tilfælde ikke finde noget ydre Maal for den absolutte Jordrente, men man maa betragte den Del af Jordrenten, der er lig Forskellen mellem Arbejdsværdi og Produktionspris som den absolutte Jordrente. Den absolutte Jordrentes Overensstemmelse med denne Forskel er altsaa under disse Forudsætninger en Identitet.

Disse Betragtninger har nærmest haft til Hensigt at bidrage til Forstaaelsen af det rigtige Indhold i Læren og følge den de første Skridt paa den langt vanskeligere Vej til Teoriernes ophøjede Verden. Derimod har Hensigten ikke været at give en dogme-historisk rigtig Fremstilling¹⁾.

Vanskelighederne bliver større, naar man gaar over til at betragte den modsatte Side af Problemet: de Hindringer, der kan tænkes at have hæmmet Kapitalens og Arbejdskraftens Overgang til Landbruget. Derved bringes man ind paa Spørgsmaalet om, hvorvidt den absolutte Jordrente, der er et Resultat af den af Privatejendomsretten følgende Tilbageholdelse af Jord²⁾, svarer til den absolutte Jordrente, der er lig Forskellen mellem Værdi og Produktionspris. Rent begrebsmæssig har disse to Jordrenter intet med hinanden at gøre og burde derfor i og for sig have en forskellig Betegnelse. Til Trods herfor er det jo ikke udelukket, at de kan falde sammen. At Marx faktisk har paastaet dette er sandsynligt, men han har i hvert Fald ikke begrundet det³⁾.

¹⁾ Naturligvis vil det ikke være vanskeligt forskellige Steder i Marx's ufuldendte, som Manuskript trykte Værk at finde Udtalelser, der ikke stemmer med denne Fremstilling. Et Sted taler Marx saaledes om, at en ny bedre Mines Fremkomst gør det nødvendigt at reducere Kapitalen, der er anbragt i den daarligste Mine »for at den kan afkaste den absolutte Rente« (Th. II, 2, S. 33—35). Den absolutte Rente er altsaa her opstillet ikke som en Følge af Kapitalens manglende Tilstrømning, men som en Betingelse for dens Forbliven i Produktionen. Dette strider naturligvis ganske imod Hovedtakens gangen. Ogsaa andre Steder er der Usikkerhed i Udtryksmaaden.

²⁾ Jvfr. Privatejendomsretten og Jordrenten. Natøk. Tidsskrift, Hefte 1, 1936.

³⁾ Naar Botkiewicz (anf. St. S. 431 og 434) udtaler, at det rigtige i Marx's Lære om den absolutte Jordrente kun er, at Grundejerne ved særlige høje Krav om Betaling kan holde Jorden ude af Kultur (hvilket dog næppe vil ske uden at Jorden giver dem Nytte som Jagtgrund m. v.)«, og at Marx's Teori om Forbindelsen mellem den deraf udspringende Rente og

Betragter man dette Spørgsmaal, maa man erindre, at Marx kun har givet sin Lære en meget begrænset Gyldighed. Han knytter i Virkeligheden alene sin Teori til Forudsætningen om Landbrugsforhold, der i det store og hele svarer til de engelske, d. v. s. et System, hvor Storgodsejere udlejer Jorden til kapitalistiske Forpagtere¹⁾. Under disse Forudsætninger udgør Ejendomsretten til Jorden en Skranke for Kapitalens og Arbejdskraftens Anbringelse i Landbruget; »det bedste Bevis herfor er de engelske Arbejders forgæves Kamp for at lægge Beslag paa den henliggende Jord«²⁾. Hvor Jorden derimod ejes af selvstændige Bønder³⁾, eller i det koloniale Landbrug (herunder De Forenede Stater), hvor Jorden er frit tilgængelig⁴⁾, eksisterer en saadan Skranke ikke. I den sidste Undtagelse vedrørende det koloniale Landbrug maa der ogsaa ligge, at Marx i Hovedsagen bortser fra de oversøiske Landes Konkurrence (en Forudsætning, der var mere naturlig i det sidste Aarhundredes første Halvdel end nu) eller koncentrerer sig om den Jordrente, der skyldes Kulturer, der ikke paavirkes af denne Konkurrence. Heller ikke det industrialiserede Kvægbrug falder ind under Teorien.

Man kan godt tænke sig, at der i England i første Halvdel af forrige Aarhundrede har været en vis mere tilfældig Overensstemmelse mellem de to absolutte Jordrenter, som Marx opererer med. Jo mindre Befolkningstilvæksten er, og jo større Jordarealer der ligger ubenyttede hen, desto naturligere er det at tale om en saadan Forbindelse; under andre Forudsætninger bliver det derimod mindre rimeligt.

En nærmere Tilknytning af Marx's Lære om den absolutte Jordrente til de historiske og geografiske Forudsætninger, hvorunder den er tænkt, gør hele Konstruktionen, ogsaa i dens udvidede Form, mere sandsynlig. Man kan ikke frakende den teoretiske

Værdilæren er en Fiasko, saa er dette ikke tilstrækkelig underbygget, idet B. ikke har Øje for den absolutte Jordrente som Led i Værdilæren, og som Følge deraf naturligvis slet ikke er kommet ind paa Muligheden af en eventuel Overensstemmelse mellem de to forskellige absolute Jordrenter, lige saa lidt som han har kunnet undersøge, om Marx har paastaaet eller begrundet denne Overensstemmelse. Tilsvarende Opfattelse som hos B. træffes hos K. Diehl: *Sozialwissenschaftliche Untersuchungen* . . . 1921, S. 293.

¹⁾ Th. II, 2, S. 72.

²⁾ Th. II, 2, S. 76.

³⁾ *Das Kapital* III, S. 283.

⁴⁾ Kap. III, 2, S. 289, Th. II, 1, S. 198 og 200, Th. II, 2, S. 71—72.

Betydning, selv om man maa indrømme, at Forholdene siden har udviklet sig saaledes, at Læren ikke har stor Betydning til Forklaring af Forholdene i vore Dage.

Der er her foruden Befolkningstilvæksten endnu en Faktor, der har spillet ind og ændret Billedet i Teoriens Disfavør, det er Velstandsstigningen.

En forøget Velstand betyder en forholdsvis mindre Efterspørgsel efter Landbrugsprodukter og skulde derfor i og for sig give sig Udslag i en Forskydning af Produktionsfaktorer fra Landbruget til Industrien. En saadan Udvikling vil altsaa modarbejde Virkningen af den opstaaede Forskel i Kapitalens organiske Sammensætning. I et Samfund uden Befolkningstilvækst, men med stigende Velstand og derfor relativ Nedgang i Efterspørgselen efter Landbrugsprodukter, kan derfor trods en opstaaet Forøgelse af Kapitalens organiske Sammensætning i Industrien Produktionsprisen dog blive prisbestemmende, uden at en Overførelse af Arbejdskraft fra Industri til Landbrug finder Sted. Virkningerne (med Hensyn til en absolut Jordrentes Opstaaen) af en indtrædende Forskel i Kapitalens organiske Sammensætning svækkes eller ophæves eventuelt af en samtidig stedfindende Velstandsstigning.

I den faktiske Udvikling er imidlertid Velstandsstigningen gaaet Haand i Haand med en Befolkningstilvækst, og dette forandrer i nogen Grad Billedet. Gaar man ud fra, at Velstandsstigningen ikke har været saa stærk, at den ophæver baade Virkningerne af den med Befolkningstilvæksten følgende forøgede Efterspørgsel og Virkningerne af Kapitalens forandrede organiske Sammensætning, vil en Ligevægtstilstand i Overensstemmelse med Værdilæren forudsætte en forøget Anvendelse af Produktionsfaktorer i Landbruget. Der kan derfor eksistere en Hindring for Tilstrømningen, hvis Resultat bliver, at der optræder en Jordrente eller indtræder en Stigning i Jordrenten. Men et Forsøg paa under disse Omstændigheder at kalde den Del af Jordrenten for absolut, der er lig Forskellen mellem Arbejdsværdi og teoretisk Produktionspris, vil ikke være af stor Værdi, selvom naturligvis den Omstændighed, at der eksisterer en Forskel i Kapitalens organiske Sammensætning, øver sin Indflydelse paa Jordrenten¹⁾.

¹⁾ Marx har næppe regnet med Virkningerne af den stigende Velstand. Dette er ogsaa forstaaeligt, naar man erindrer, at han skrev sin Lære i 1863—1867. Det skal iøvrigt bemærkes, at Marx bortset fra de Begrænsninger, der er anført i Teksten, anerkender forskellige Indskrænkninger i den

I Vurderingen af Lærens værditeoretiske Indhold og dens Betydning som en under visse — ret stærkt begrænsede — Forudsætninger gældende Teori, har man imidlertid Lov at bortse fra denne Side af Sagen. De faktiske Forholds Udvikling i de sidste 75—100 Aar bør ikke tilsløre, at Læren om den absolutte Jordrente som Led i Værdilæren har en rigtig Kerne. Den er Udtryk for en dyb Indtrængen i det værditeoretiske Problem. Vel er den fragmentarisk og meget uklar fremstillet, ofte i en kategorisk Form, der kendetegner det ufuldendte Arbejde; heller ikke er den fri for Modsigelser og positive Fejl, men til Trods herfor maa man indrømme, at den peger paa en Side af Jordrenteproblemet, der baade i en forenklet Jordrentetankekonstruktion og under visse Forudsætninger ogsaa som Teori er af Betydning. Den Form, hvori Læren fremtræder i Forbindelse med den almindelige Animositet imod Marx's Teorier gør det forstaaeligt, at Nationaløkonomer af alle Afskygninger har fundet hinanden i Kritikken. Teoriens knudrede Overflade giver lettilgængelige Angrebepunkter ikke mindst for den overfladiske Kritik. Antagelig vil derfor dette Forsøg paa at udskille det rigtige og værdifulde af Marx's aldrig fuldførte Udkast bidrage til Forstaaelse baade af Værdiproblemet og Jordrenteproblemet.

absolutte Rente. Disse Indskrænkninger hænger sammen med Markedsforholdene i videre Forstand. Marx nævner Tilfælde, hvor den absolutte Jordrente formindskes eller falder bort. Dette kan indtræde, naar ny og bedre Jord dukker op og sænker Markedsprisen saa meget, at Grænsejorden kun afkaster Normalprofit, jvfr. Th. II, 2, S. 33—78 (Resumé S. 77—78 samt S. 175 og 177). Hvis Udviklingen derimod gaar efter den Ricardoske Linie fra god til daarlig Jord, vil dette ikke kunne indtræde.
